

DANIELA URBANOVÁ

NÁPIS NA MISCE Z GARIGLIANA

V roce 1996¹ byla poprvé publikována miska s archaickým nápisem, objevená za nejasných okolností² v blízkosti ústí řeky Garigliana mezi Latiem a Kampánií, tedy na území antických Aurunků, kteří sídlili mezi Latiny a Volsky. Miska pochází pravděpodobně z areálu svatyně bohyně zvané Marica. Nápis datuje CRISTOFANI 1996 na konec VI., resp. počátek. V³. stol. př. Kr.⁴

Na misce jsou vyryty (po vypálení) dva nápisy: nápis A je vyryt na vnější straně misky zleva doprava, nápis B zevnitř misky rovněž zleva doprava ve scriptio continua.

Text: A: *ahuidies*

B: *parimesomkommeoissokioistriFoiaddeomduo[---]nei*

tj.: *pari med esom kom meois sokiois triFoiad deom duo[---]nei*

Epigrafické zvláštnosti nápisu:

na nápisě A: grafika *HU* = */f/?*, přičemž *U* je vzhůru nohama ($\wedge$), *S* psáno čtyřmi tahy.

na nápisě B: kolísání v grafice: *S* čtyřmi tahy (2x), pěti tahy (1x) a třemi tahy (1x), čtyřhastové *M*, druhé *D* je nedokončené, mohlo by se jednat také o *I* nebo *U*, intervokální digamma *F* s nejasnou fonetickou hodnotou */w/?*, */f/?*, které se objevuje rovněž na latinském nápisě z lokality Aqua Acetosa Laurentina: *kar-kavaios*⁵, srov. rovněž náslovné digamma na nápisě *vetusia*⁶. Na nápisě se záro-

---

1 CRISTOFANI 1996.

2 CRISTOFANI 1996 uvádí, že miska byla nalezena na povrchu, a stala se součástí soukromé sbírky.

3 CRISTOFANI 1996 datuje na základě typologie nádoby.

4 Oba nápisy jsou pravděpodobně na sobě nezávislé a zřejmě nebyly vyryty současně, MANCINI 1997 pokládá nápis A za starší vzhledem ke grafickým zvláštnostem psaní spřežky *hu*, s obráceným *u*.

5 COLONNA 1980, CORDANO — DE SIMONE 1981. Nápis pochází z lokality Aqua Acetosa Laurentina a datuje se na konec VI. stol. př. Kr., psaní digamma = */w/* se pokládá za etruský vliv.

veň objevuje znak ve tvaru *Y* s fonetickou hodnotou /u/. Znak pro *R* odpovídá našemu „P“ a *P* je otevřené, ve tvaru háčku. Na nápise se objevuje všech pět vokálů, ze znělých okluzív se vyskytuje pouze písmeno *D*, pro zachycení velár je na nápise použit pouze znak pro neznělou veláru *K*, a to jak před *o* tak před *i*, tj. tzv. *C/K/Q* konvence zde není dodržena.

Nápis A: *ahuidies*

Podobná neobvyklá grafika *hF* (na našem nápise *hu*), se objevuje rovněž na nápise z Agnani⁷, z oblasti obývané národem Herniků. Ten pochází z VI.-V. stol. př. Kr. a jeho text zní

[...] *matas udmom ni hFidas ni kait*[...] ⁸. COLONNA 1992 čte spřežku *hF* (*h* + *digamma*) na nápise z Agnani s fonetickou hodnotou /f/⁹, viz rovněž RIX 1999.

CRISTOFANI 1996 interpretuje nápis A jakožto vlastnický nápis se jménem na *-ies* v nominativu nebo v genitivu¹⁰, jehož pokračováním v klasické latině je *Afidius*. Je velmi pravděpodobné, že se na tomto nápise setkáváme s italskou

⁶ PROSDOCIMI 1983, jedná se o archaický velmi pravděpodobně latinský nápis z Praeneste, datovaný do 2. pol. VII. stol. př. Kr., kvůli náslovnému *digamma* pokládají někteří badatelé tento nápis za etruský, může se však jednat i o ženský tvar rodového jména *Vetusios*; *vetusia* = *veturia*.

⁷ COLONNA 1992.

⁸ RIX 1999, pokládá tvar *hvidas* za 2. os. sg. konjunktivu na *-a*; a spojuje toto sloveso s latinským *findere*.

⁹ Tato grafika se objevuje na archaických etruských nápisech z Caere a Vejí s fonetickou hodnotou /f/ — jakožto varianta obvykle užívané spřežky *Fh*, je doložena v VII. stol. př. Kr. i na latinském nápise na zlaté sponě z Praeneste: *manios med FheFhaked numasioi*, viz URBANOVÁ 1992.

¹⁰ Ze stejného časového horizontu jsou doloženy jihopikénské a presamnítské paralely se jménem na *-es* (gen.) + *sum/esum*, CRISTOFANI 1996, viz rovněž hernický nápis z Agnani *c. titieis esu*, COLONNA 1992. Na italských nápisech v jazyce Paelignů a v oštině se tato koncovka objevuje ve funkci nominativu sg., VINE 1998 pokládá koncovku *-ies* za italský nom. sg.

Afidius. Je velmi pravděpodobné, že se na tomto nápise setkáváme s italickou morfologickou strukturou, respektive s polatinštělým italickým jménem.¹¹ MANCINI 1997 postuluje čtení *hu* = /w/ a spojuje jméno *ahuidies* s oskými nápisy z Pompejí: Ve 70, Ve 16¹², na kterých se objevuje ženské jméno *ahvdiu* a *avdiis* a s latinským jménem *Audius, Audeius*.

Nápis B: je vyrytý uvnitř nádoby, kolem jejího okraje ve *scriptio continua* a patří do kategorie nápisů na tzv. „mluvících předmětech“. Jeho interpretace nás ovšem staví před značné hermeneutické problémy, text je na konci porušený a nad slovem *pari* je dopsáno *nei*. Z celkového uspořádání nápisu není dostatečně jasné, zda patří výraz *nei* na začátek, nebo až na samý konec, případně je-li pokračováním posledního slova po předchozí lakuně. Byť se některé úseky zdají být na první pohled srozumitelné, text vykazuje atypickou syntaktickou strukturu, takže jednotlivé doposud publikované interpretace se navzájem výrazně liší¹³.

Nápis B:

¹¹ CRISTOFANI 1996 se domnívá, že oba nápisy nejsou napsány stejným jazykem a přiřazuje nápis A z jazykového hlediska spíše k presamnitiským dialektům a interpretuje jej jako nom./gen. sg. s významem *Afidiovo*, resp. jako nom. pl. *Afidiové* (gens) — druhé řešení je ovšem méně pravděpodobné.

¹² VETTER 1953.

¹³ CRISTOFANI 1996 člení a překládá celou sekvenci následovně: *pari med esom kom meois sokiois triFoiaid (triFoiaid) deom duo [---]nei* — „Procacciatu me. (Io) sono con i miei compagni di Trivia (o per Trivia) degli dei la buona.“ (Tj. „Vezmi si mě. /Já/ jsem spolu s mými druhy Trivie /pro Trivii/ dobré mezi bohy.)

výstraha případnému zloději: *nei pari med*

a interpretuje nápis následujícím způsobem: "(io) appartengo assieme ai miei compagni [scil. gli altri oggetti votivi] a Trivia, la buona fra le divinità. Non ti impadronire di me."¹⁴

Konečně VINE 1998 ve své interpretaci vychází z odlišného čtení výrazu *tri-Foia(i)(d)*, poslední znak čte jako *U*, druhé *I* tohoto výrazu čte jako *S*¹⁵, celou sekvenci pak dělí následovně: *esom kom meois sokiois triFos audeom duo[m]*, a nápis překládá: „*I am, together with my three companions, [the bowl/possession/votive offering] of the two Audi.*“¹⁶

Komentář k textu nápisu:

pari v klas. lat. *pare* (*pario*), v imperativu 2. os. sg.¹⁷, s významem získat, nabýt, zmocnit se¹⁸

nei v klas. lat. *ni* později *ne*.

med v klas. lat. *me*, zájmeno 1. osoby v ablativním tvaru ve funkci akuzativu, který je doložen ve stejném významu rovněž na dalších třech latinských archaických nápisích,¹⁹ je předmětem k imperativu *pari*.

esom v klas. lat. *sum* je potvrzením Varronových slov (*De lingua latina* IX, 100) "*sum quod nunc dicitur olim dicebatur esum*"²⁰

14 („Já/ patřím spolu s mými druhy [tj. dalšími votivními předměty] Trivii, dobré mezi bohy. Neseber mě.“)

15 VINE 1998, toto „I“ je skutečně delší než všechny ostatní *I* na tomto nápisu, ale vzhledem k tomu, že se na nápisu objevují další čtyři *S* (jedno tříhastové, dvě čtyřhastové a jedno pěti-hastové) může se toto čtení jevit spíše jako emendace.

16 („Já jsem spolu s mými třemi druhy [miska /vlastnictví/ votivní dar] dvou Audi.“)

17 Na archaických latinských nápisích takovéto spojení doposud nebylo doloženo, v podobném kontextu se objevuje silný imperativ, viz např. *salvetod* (URBANOVÁ 1992) resp. tvar *iouestod* na cippu z Fora Romana (URBANOVÁ 1993).

18 CRISTOFANI 1996 spojuje tento výraz s faliským *pe:parai*, viz GIACOMELLI 1963, nápis č. 1, a chápe ve smyslu „získej mě“, „vezmi si mě“, avšak zmíněný faliský nápis je značně porušený a doposud nebyl zcela uspokojivě interpretován. Zatímco MANCINI 1997 spojuje *nei pari med* a celý úsek chápe jako zákaz odcizení, srovnatelný např. se závěrem Duenova nápisu *ne med malos tatod*, (EICHNER 1988-90, URBANOVÁ 1993). Manciniho hypotéza je velmi lákavá, avšak platí jen za předpokladu, že celá sekvence skutečně začíná slovem *nei*, což vzhledem k jeho poloze nad výrazem *pari* a před lakunou nemůžeme považovat za prokazatelné, viz VINE 1998.

19 Na zlaté sponě z Praeneste (670-630 př. Kr.): *manios med fhefhaked numasioi*; na tzv. Duenově nápisu z Říma (550 př. Kr.): *...duenos med feced...*; na kamenné bázi z Tivoli (540-500 př. Kr.): *hoi med mitat...* URBANOVÁ 1992, 1993, 1996.

20 *Esum* se objevuje rovněž na presamnitských nápisích, v jihopikénštině, v umberštině (v podobě *esu*) a na kapeňátských nápisích (*esú*). Na archaických latinských nápisích tento tvar doposud doložen nebyl, (objevuje se však na nápisu cca o sto let mladším z Collesferro: *morai eso[m]*, BARTONĚK 1999), pravděpodobně proto, že používají jiné formulářové schéma než italské jazyky, totiž zájmeno 1. os. sg. v nom. + označení předmětu + jméno vlastníka v gen. Stejně formulářové schéma nalézáme na archaických nápisích faliských a etruských.

kom v klas. lat. cum

meois v klas. lat. meis, abl. plur. zájmena přivlastnovacího, abl. resp. dat. plur. na *-ois* je doložen rovněž na Duenově nápisu *paca rivois* (abl. plur.) a na nápisu z Lavinia *qurois* (dat. plur.)²¹.

sokiois v klas. lat. sociis, abl. plur., zde se výraz „socii“ zřejmě vztahuje k dalším votivním předmětům, obětovaným zároveň s naší miskou CRISTOFANI 1996.

triFoiai(d) v klas. lat. Trivia dat. nebo abl. teonyma CRISTOFANI 1996, VINE 1998 čte *triFos*, tj. tribus (abl.) číslovky.²²

deom v klas. lat. deum akuzativ sg./gen. plur.; *duo*[--] CRISTOFANI 1996 předpokládá adjektivum *bonus *duonos*; celá sekvence by pak mohla být doplněna jako *deom duonai* deum bonae; VINE 1998 člení tuto sekvenci takto: *au-deom duo*[m], Audium duorum (gen. pl.).

Všechny tři výše citované interpretace ponechávají nevyřešeny některé problémy, které tento nápis skýtá. CRISTOFANI 1996 nebere v úvahu částici *nei*, a nápis uvádí do souvislosti s faliským *pe:paraŕi*, ve smyslu „vezmi si mě“, podobná formulace však doposud pro archaickou latinu na dedikačním nápisu doložena nebyla. MANCINI 1997 předkládá velmi lákavou interpretaci rozčleněním nápisu na dvě části, výstražná formule *nei pari med* s imperativem se sice na archaických latinských dokumentech neobjevuje, existují však doklady výstražných formulí převážně na vlastnických nápisech jak v latině tak v řečtině a v italských jazycích. V latině se objevuje silný imperativ např. na Duenově nápisu: *ne med malos tatod*, silný imperativ zřejmě v podobné funkci nacházíme i na cippu z Fora Romana: *iouestod*, italské jazyky v této funkci používají tzv. „preventiv“ tj. konjunktiv na *-a*, viz RIX 1999. Rovněž použití slovesa býti *esom*, představuje samo o sobě první doklad tohoto formulářového typu pro archaickou latinu a ve spojení s dativem jména bohyně je velmi neobvyklé. Také výraz *triFoiaid(i)* interpretovaný jako předchůdce klas. lat. triviae viz CRISTOFANI 1996, MANCINI 1997, předpokládá jako východisko pro latinské *via* tvar **woya-*, zatímco pro ostatní italské jazyky o-stupeň nepřichází v úvahu.²³ Nicméně právě Manciniho interpretace nejpřesvědčivěji zapadá do souboru doposud známých archaických latinských a italských dokumentů z hlediska kulturního kontextu i formulářové typologie.

Konečně různočtení, které nabízí VINE 1998, je plausibilní z hlediska lingvistického, jeví se však jako dosti obtížné z paleografického hlediska, a mimo to k jeho interpretaci neexistují formulářové paralely. V každém případě je tento

---

schéma než italské jazyky, totiž zájmeno 1. os. sg. v nom. + označení předmětu + jméno vlastníka v gen. Stejně formulářové schéma nalzáme na archaických nápisech faliských a etruských.

21 Viz URBANOVÁ 1993, 1996.

22 Grafiku *F* místo očekávaného *B* vysvětluje jako fonologický archaismus či dialektismus, a zároveň vidí v oblém tvaru horní příčnéasty *F* „crudely formed B“.

23 Viz VINE 1998 s obšírnou kritikou MANCINIHO 1997.

nápis významný z hlediska latinské lingvistiky, jakožto další doklad nářeční varianty latiny v oblasti *Latium adiectum*, značně odlišné od latiny města Říma.

RESUMÉ

Die im Jahre 1996 publizierte neue längere archaische lateinische Inschrift wurde im Grenzgebiet zwischen Latium und Kampanien in der Nähe der Mündung des Flusses Garigliano gefunden und ist ins ausgehende VI. Jahrhundert v. Chr. datiert worden. Die Inschrift auf einer kleinen Schale eingeritzt besteht aus zwei Teilen: A) *ahuidies* stellt höchstwahrscheinlich eine Besitzerinschrift mit italischen Eigennamen und merkwürdiger Graphik dar, die zweite längere Inschrift in »scriptio continua«: B) *parimesomkommeioissokiois triFoiaddeomduo [---] nei* bietet ganze Reihe hermeneutischer Probleme, was die Worttrennung, Graphik und die Lücke am Ende bzw. am Anfang des Textes betrifft. Die Interpretation von MANCINI 1997 entspricht dem Formular der archaischen »sprechenden« Dedikationsinschriften, hinterlässt jedoch einige ungelöste Probleme. Die neue Lesung der Sequenz *triFoiaddeomduo [---] nei* als *triFos audeom duo (m)* von VINE 1999 erscheint als schwer annehmbar aus paleographischen Gründen und findet auch keine Parallele im Formular der bisher bekannten archaischen Inschriften.

BIBLIOGRAFIE:

- BARTONĚK, A. 1997 (1999): Schriftsprache, Umgangssprache, Dialekt im Latein, in: *Latin vulgare — latin tardif V*, Actes du Ve Colloque international, 89-98. Heidelberg.
- COLONNA, G. 1980: Appendice: Le iscrizioni strumentali latine del VI a V secolo a.C., in "Lapis Satricanus".
- COLONNA, G. 1992(1993): Iscrizioni in dialetto ernico, SE 58, REI 320-325.
- CORDANO — DE SIMONE 1981: Graffiti ed iscrizioni provenienti dall'Aqua Acetosa Laurentina, PP 36, str. 128-139.
- CRISTOFANI, M. 1996: Per regna Maricae, in: *Due testi dell'Italia preromana*, 7-32, CNR Roma.
- GIACOMELLI, G. 1963: *La lingua Falisca*, Firenze.
- MANCINI, M. 1997: Osservazioni sulla nuova epigrafe del Garigliano, *Opuscula IV* (1), Biblioteca delle ricerche linguistiche a filologiche 42.1, Roma.
- PROSDOCIMI, A.L. 1983: *Premessa a G. Devoto, Storia della lingua di Roma* (ristampa), Řím.
- RIX, H. 1999: Eine frühsabellische Inschrift und der altitalische Präventiv. HS 111, Band 1998, 247-269.
- URBANOVÁ, D. 1992: Die ältesten altlateinischen Inschriften, SPFFBU E 37, 125-130.
- URBANOVÁ, D. 1993: Die zwei wichtigsten altlateinischen Inschriften aus Rom des 6. Jh. v. Chr., SPFFBU E 38, 131-139.
- URBANOVÁ, D. 1996: Archaische lateinische Inschriften aus Latium des 6. — 5. Jh. v. Chr., SPFFBU N 1, 27-34.
- VETTER, E. 1953: *Handbuch der italischen Dialekte*, Heidelberg.
- VINE, B. 1998: Remarks on the archaic latin „Garigliano bowl“ inscription, ZPE 121, 257-262.